

¹ **Т.М. Іванова**, канд. екон. наук, доцент, ORCID: 0000-0001-8883-7881

¹ Київський національний університет будівництва і архітектури, Київ

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ КАПІТАЛ ТА ЙОГО РОЛЬ У ФОРМУВАННІ ІННОВАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Анотація. В основі інноваційного розвитку економіки країни в умовах сьогодення, що сприяє ефективному використанні конкурентних переваг не лише в окремій країні, а й за її межами, лежить інтелектуальний капітал, що може бути визначений як сукупність знань та навичок, якими володіє людина та здатна підвищувати ринкову вартість підприємства. Аналіз існуючих підходів до формування, розвитку та управління людським капіталом свідчить про недостатню ефективність використання інтелектуального капіталу підприємства, практичне його застосування та поширення серед населення країни.

Метою дослідження виступає обґрунтування сутності інтелектуального капіталу та його ролі як складової підвищення конкурентоспроможності країни та добробуту населення у формуванні інноваційної економіки.

У статті розглядаються існуючі підходи до визначення поняття «інтелектуальний капітал» та «інтелектуальний потенціал» в якості визначальних складових розвитку інноваційної економіки. Визначено структуру інтелектуального капіталу та наголошено на необхідності функціонування його складових в комплексі. Розкрито роль інтелектуального капіталу та інтелектуального потенціалу в формуванні національної економіки інноваційного типу.

Виклики сьогодення не сприяють інноваційному розвитку та ефективному використанню інтелектуального капіталу всередині України. Причинами цього є багато факторів, серед яких можна виділити втрату висококваліфікованих фахівців з практичним досвідом за рахунок війни, низький рівень оплати праці, що спонукає українців шукати гідні умови життя, іноді не по спеціальності, відсутність інноваційного середовища, належного фінансування наукових розробок та їх досліджень, інноваційно-інвестиційної культури населення країни, стратегії інноваційного розвитку з урахуванням ситуації, що склалася.

В статті узагальнено основні перешкоди у розвитку інтелектуального капіталу та інноваційної економіки, запропоновано шляхи вирішення зазначених проблем, що виникають та потребують розв'язання на рівні держави, підприємницького сектору та населення країни. Наголошено, що саме тріада «держави – підприємництва – освіти» має можливість розкрити та ефективно використовувати інтелектуальний потенціал населення країни задля побудови інноваційної конкурентоспроможної економіки України.

Ключові слова: інтелектуальний капітал, інтелектуальний потенціал, інновації, інноваційна економіка.

Вступ. Глобалізація вітчизняної економіки вимагає від України переходу до побудови інноваційної моделі функціонування, що сприяє підвищенню конкурентоспроможності, ефективному використанню наявних фізичних, фінансових та людських ресурсів, що створюють національний дохід, підвищують рівень та якість життя населення країни. В основі цієї моделі лежить використання інтелектуального капіталу, який потребує створення відповідних умов для формування, ефективного застосування, подальшого розвитку та управління ним. Інтелектуальний капітал дозволяє перетворити знання та навички працівників вітчизняних підприємств на прибуток та додану вартість, проте, при цьому, потребує відповідних умов для його ефективного функціонування.

Аналіз досліджень і публікацій. Питанням інтелектуального капіталу як основи інноваційного розвитку конкурентоспроможної країни присвячено багато наукових праць українських дослідників, серед яких: Базилевич В., Бриль І., Житченко Г, Згалат-Лозинська Л., Коритько Т., Лич В., Манухіна М., Понедільчук Т., Чухно А. та інші. Водночас і надалі залишаються положення, що потребують подальшого дослідження, які стосуються визначення сутно-

сті та ролі інтелектуального капіталу як рушійної сили в інноваційному розвитку економіки країни, які обумовлюють необхідність удосконалення.

Метою статті є обґрунтування сутності інтелектуального капіталу та його ролі як складової підвищення конкурентоспроможності країни та добробуту населення у формуванні інноваційної економіки.

Виклад основного матеріалу. В основі побудови національної економіки інноваційного типу, що сприяє глобальній конкурентоспроможності вітчизняних підприємств, підвищує добробут населення країни, створюють основу для розвитку інноваційних систем лежить поєднання інтелектуального та фізичного капіталу. Досвід розвинутих країн свідчить про перевагу саме інтелектуальної складової – наукових знань, інформаційних продуктів, технологій тощо, на яку припадає до 85% приросту ВВП. Саме тому потребує створення відповідних умов для формування, розвитку та управління інтелектуальним капіталом та потенціалом, що виступає невід'ємною частиною планування та впровадження інноваційних стратегій щодо сталого розвитку економіки країни на мікро- та макрорівнях.

Термін «інтелектуальний капітал» (від лат. «intellectualis capitalis» – «розумовий, головний,

головні пізнання») вперше було введено американським дослідником Дж.Ж. Гелбрейтом у 1969 р., набуло подальшого розвитку наприкінці ХХ ст. та ґрунтується на ефективному використанні унікальних за своєю природою нематеріальних чинників, що здатні привести в дію механізм інноваційного розвитку [1, с. 56]. Його виникнення стало цілком закономірним історичним явищем, що сприяє розвитку економіки, де провідна роль відводиться знанням.

Інтелектуальний капітал – це знання та навички, якими володіє людина, а також все те, що допомагає ефективно їх використовувати та об'єктивно підвищувати ринкову вартість компанії [6]. Відповідно, «інтелектуальний капітал підприємства – це сукупність кваліфікованої робочої сили (інтелектуальний капітал), інтелектуальна власність, інформаційні ресурси, локальні мережі (організаційний капітал); відносини з клієнтами (клієнтський капітал)» [3, с.16].

Найбільш динамічною складовою у спроможності підприємства створювати додану вартість та прибуток протягом тривалого часу виступає саме інтелектуальний, людський капітал [7]. Інтелектуальний капітал також розглядають як сукупність знань, навичок, які можна перетворити на прибуток та дати їм кількісну оцінку [2]. Таке визначення поєднує технологічні, управлінські та ринкові новинки, які можуть бути інновацією, тобто приносити додатковий прибуток.

Аналіз літературних джерел дозволяє виділити такі складові у структурі інтелектуального капіталу, що сприяють інноваційному розвитку економіки країни:

- людський капітал – наявність висококваліфікованої та освіченої робочої сили (випускники докторантури, населення у віці до 35 років з вищою освітою та віком до 65 років, що займаються самоосвітою впродовж життя);

- структурний капітал – програмне та технічне забезпечення, що сприяють підвищенню продуктивності працівників підприємства (організаційна структура, програмні засоби, товарні знаки тощо);

- споживчий капітал – нові можливості, що застосовуються у підприємницькій діяльності (майбутні споживачі продукції компанії, її спроможність задовольнити їх запити, зв'язки з клієнтами тощо).

Інтелектуальний капітал можна розглядати як сукупність взаємопов'язаних факторів, що не має матеріальної форми, та поєднує можливості працівників компанії використовувати набуті знання, вміння для створення інноваційних продуктів, сприяючи розвитку та ефективному функціонуванню національної економіки інтелектуально-інноваційного типу.

Саме інтелектуальний капітал в сучасних умовах відіграє провідну роль та виступає основним чинником, що визначає конкурентоспроможність підприємства та є головним фактором розвитку інноваційної економіки [4].

Обсяги інтелектуального капіталу на мікро-, мезо- чи макрорівнях, в першу чергу, залежать від інтелектуального потенціалу національної економіки країни, який розглядається як сукупність всіх інтелектуальних можливостей трудових ресурсів, їх природних чи набутих здібностей до створення інновацій, що сприяють приведенню у відповідність до зовнішніх потреб внутрішніх можливостей розвитку

інноваційної економіки з метою підвищення її конкурентоспроможності у світовому просторі.

Побудова інноваційної економіки потребує ефективного поєднання спільних зусиль з боку держави, підприємницького сектору та освіти. Саме в освіті, результатом якої є інтелектуальний капітал та потенціал країни, відбувається зародження та розвиток навичок підприємницької діяльності та інновацій. Проте, низький рівень життя населення України, відсутність можливостей подальшого розвитку висуває вимоги до пошуку кращих умов та спонукає внутрішній національний інтелектуальний капітал, що має відповідний рівень освіти, практичний досвід тощо шукати кращі умови його застосування закордоном. Внаслідок цього, країна втрачає висококваліфікованих кадрів, які б могли створювати інновації та примножувати національне багатство та конкурентні переваги України. Тому на макрорівні потрібно створити умови для отримання якісної практичної освіти, фінансування та залучення інвестицій в розвиток інновацій та гідного рівня життя населення країни, щоб інтелектуальний капітал залишався в країні та сприяв розвитку інновацій для національної економіки.

Огляд показників інноваційного середовища України до початку війни згідно рейтингу European Innovation Scoreboard 2021 свідчить про те, що Україна порівняно з 2014 роком знизила своє місце на 5 позицій – з 39 до 34, інформація по багатьох інших показниках для порівняння взагалі відсутня. Рейтинг Global Innovation Index 2021 свідчить про те, що Україна посідає 49 місце серед 132 економік. У 2021 році Україна має кращі результати за інноваційними показниками, ніж у попередні роки й посідає третє місце серед 34 країн з нижчим за середній рівень доходу, та загальне 32 місце серед 39 економік Європи. Серед наших кращих показників – традиційно висока якість людського капіталу, а найгірші – це стан інституцій та інфраструктури (відповідно 91 та 94 місця) [8].

До основних перешкод на шляху інноваційного розвитку України можна віднести:

- низьку активність підприємницького сектору, переважно малих та середніх компаній, які є рушійною силою інноваційного розвитку в інших країнах;

- відсутність інноваційної культури серед громадян України, яка потребує формування ще з дитячого віку або хоча б на рівні шкільної освіти;

- недостатнє фінансування складних та наукоємних розробок, обмежений доступ та відсутність поширення інформації щодо інвестування для розробки інновацій серед вітчизняних підприємств малого та середнього бізнесу;

- обмеженість інвестицій в інноваційну інфраструктуру: лабораторії, спеціальні стенди, на яких можна проводити тестування та експерименти складних інноваційних розробок чи штучного інтелекту, що фінансуються і інших країнах переважно за рахунок держави, оскільки вартість їх створення є не під силу компанії;

- відсутність стратегії розвитку у сфері інновацій, діджиталізації, малого та середнього підприємництва, освіти тощо. Хоча окремі її елементи було закладено до початку війни в Національній економічній стратегії 2030, що була прийнята в 2021 р. [5].

Крім цього, розпочата війна проти нашої країни призвела до згорання процесів інтелектуально-інноваційного розвитку через процеси, які призвели до наступних наслідків:

- більше 40% малого та середнього бізнесу зупинили свою роботу;

- підприємства, що скористалися державною підтримкою, перенесли свій бізнес у більш-менш спокійні регіони, а також ті, що залишилися, зайняті питанням «виживання» та не мають можливості проводити інноваційну діяльність;

- частина населення країни була вимушена переїхати закордон, де мають можливість навчатися, працювати у більш спокійних умовах, створювати додану вартість та поповнювати бюджети інших країн, в тому числі, використовуючи свій інтелектуальний капітал;

- частина населення встала на захист країни, деякі громадяни втратили роботу, будинки, близьких тощо, що також сприяє зниженню економічної активності, створенню та розвитку інновацій тощо.

Разом з тим, війна сприяла великій підтримці ЄС та міжнародної спільноти не лише в наданні гуманітарної, військової, політичної, економічної та інших сферах, але й у фінансуванні українських стартапів та інноваційних розробок малих та середніх підприємств.

Враховуючи інтелектуальний потенціал населення, талант українців та справжню силу нашої країни задля подолання існуючих стримуючих факторів розвитку конкурентоспроможної економіки України потрібно комплексно вирішувати їх на макро-, мезо- та мікрорівнях:

- формувати креативне мислення, практичну спрямованість отриманих теоретичних знань серед дітей, підлітків та економічно активного населення;

- встановлювати тісний взаємозв'язок та взаємопорозуміння між державою, підприємцями та населенням країни в формуванні інновацій;

- сприяти популяризації знань та практичних навичок серед населення з фінансового бізнес-планування, фінансової грамотності, інвестування з метою зміни ставлення до зовнішніх інвесторів;

- створювати сприятливі умови на законодавчому рівні для покращення інвестиційного клімату з метою фінансування інновацій, що є «родзинкою» саме української економіки – агротехнологій, сфери ІТ та зеленої енергетики.

Висновки. Основним напрямом державної політики в період відбудови економіки України повинно стати розробка та формування стратегії інноваційної моделі економічного розвитку з урахуванням переходу до цифровізації економіки. Недооцінка ролі інтелектуального капіталу у цьому процесі залишається одним із недоліків управління вітчизняними компаніями у всіх сферах діяльності. Завдяки посиленню ролі інтелектуального капіталу в інноваційній економіці, як конкурентної переваги, політика держави повинна бути спрямована на ефективне використання знань та умінь людського капіталу для створення та розвитку інновацій, поширення інноваційної культури, побудови відповідної сприятливої інфраструктури, залучення інвестицій з метою підвищення конкурентоспроможності країни та добробуту українців.

Література

1. Базилевич В.Д. *Інтелектуальна власність: Підручник*. К.: Знання, 2006. 431 с.
2. Житченко Г.О. *Сутність та визначення поняття «інтелектуальний капітал»*. *Економіка і суспільство*. 2017. №12. С.255-259.
3. Коваленко М., Лисюк В., Рогальська Н. *Формування доданої вартості транснаціонального продукту: монографія*. Х.: ХНТУ, 2010. 285 с.
4. Манухіна М.Ю. *Інтелектуальний капітал і його роль у формуванні інноваційної економічної системи*. *Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. 2016. №6 (230). С. 82-86.
5. *Національна економічна стратегія на період до 2030 р.: постанова Кабінету міністрів України від 03.03.2021 р. №179*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-shvalennya-strategiyi-rozvitku-sferi-innovacijnoi-diyalnosti-na-period-do-2030-roku>.
6. Понедільчук Т. *Інтелектуальний капітал: сутність та методи оцінки*. *Ефективна економіка*. 2014. №6. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3288>
7. Чухно А. *Інтелектуальний капітал: сутність, форми та закономірності розвитку*. *Економіка України*. 2002. №11. С.22-30.
8. Юрчак О. *Інноваційний розвиток в промисловості – що має змінити війна?* URL: <https://www.industry4ukraine.net/publications/innovacijnij-rozvytok-v-promyslovosti-shho-maye-zminyty-vijna/>

References

1. Bazylevych V.D. (2006). *Intellectual property* [Kyiv: Znannia. [in Ukrainian].
2. Zhytchenko H.O. (2017). *Sutnist ta vyznachennia poniattia «intelektualnyi kapital»* [The essence and definition of the concept of «intellectual capital»]. *Ekonomika i suspilstvo*. – *Economy and society*, №12, 255–259 [in Ukrainian].
3. Kovalenko M., Lysiuk V., Rohalska N. (2010). *Formuvannia dodanoi vartosti transnatsionalnogo produktu* [Formation of the added value of a transnational product]. *Kharkiv: KhNTU* [in Ukrainian].
4. Manukhina M.Iu. (2016). *Intelektualnyi kapital i yoho rol u formuvanni innovatsiinoi ekonomichnoi systemy* [Intellectual capital and its role in the formation of an innovative economic system]. *Visnyk Shkhdnoukrainskoho natsionalnogo universytetu imeni Volodymyra Dalia – Bulletin of the Eastern Ukrainian National University named after Volodymyr Dahl*. №6 (230). 82–86 [in Ukrainian].
5. *Natsionalna ekonomichna stratehiia na period do 2030 r.: postanova Kabinetu ministriv Ukrainy* [National economic strategy for the period until 2030: resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-shvalennya-strategiyi-rozvitku-sferi-innovacijnoi-diyalnosti-na-period-do-2030-roku>

[in Ukrainian].

6. Ponedilchuk T. (2014). *Intelektualnyi kapital: sutnist ta metody otsinky* [Intellectual capital: essence and assessment methods]. *Efektivna ekonomika – Efficient economy*. №6. Retrieved from: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3288> [in Ukrainian].

7. Chukhno A. (2002). *Intelektualnyi kapital: sutnist, formy ta zakonmirnosti rozvytku* [Intellectual capital: essence, forms and patterns of development]. *Ekonomika Ukrainy. – Economy of Ukraine*, №11, 22-30 [in Ukrainian].

8. Yurchak O. (2021). *Innovatsiyni rozvytok v promyslovosti – shcho maie zminyty viina?* [Innovative development in industry - what should war change?]. Retrieved from: <https://www.industry4ukraine.net/publications/innovacijnyj-rozvytok-v-promyslovosti-shho-maie-zminyty-vijna/> [in Ukrainian].

¹ Tetiana Ivanova, PhD in Economics, associate Professor, ORCID: 0000-0001-8883-7881

¹ Kyiv National University of Construction and Architecture, Kyiv

INTELLECTUAL CAPITAL AND ITS ROLE IN THE FORMATION OF THE INNOVATIVE ECONOMY OF UKRAINE

Abstract. *The basis of the innovative development of the country's economy in today's conditions, which contributes to the effective use of competitive advantages not only in a single country, but also outside its borders, is intellectual capital, which can be defined as a set of knowledge and skills that a person possesses and is capable of increasing the market value enterprises. The analysis of existing approaches to the formation, development and management of human capital indicates insufficient efficiency of the use of intellectual capital of the enterprise, its practical application and distribution among the country's population.*

The purpose of the study is to substantiate the essence of intellectual capital and its role as a component of increasing the country's competitiveness and the well-being of the population in the formation of an innovative economy.

The article examines the existing approaches to defining the concept of "intellectual capital" and "intellectual potential" as determining components of the development of the innovative economy. The structure of intellectual capital is determined and the need for the functioning of its components in a complex is emphasized. The role of intellectual capital and intellectual potential in the formation of an innovative national economy is revealed.

Today's challenges do not contribute to innovative development and effective use of intellectual capital within Ukraine. The reasons for this are many factors, among which we can single out the loss of highly qualified specialists with practical experience due to the war, the low level of wages, which encourages Ukrainians to look for decent living conditions, sometimes not in their specialty, the lack of an innovative environment, adequate funding of scientific developments and their research, innovation and investment culture of the country's population, innovative development strategies taking into account the current situation.

The article summarizes the main obstacles in the development of intellectual capital and innovative economy, offers ways to solve the problems that arise and need to be solved at the level of the state, the business sector, and the population of the country. It is emphasized that it is the triad "state - entrepreneurship - education" that has the opportunity to reveal and effectively use the intellectual potential of the country's population for the purpose of building an innovative, competitive economy of Ukraine.

Keywords: *intellectual capital, intellectual potential, innovations, innovative economy.*